

ZORA

ČASOPIS ZABAVI i PODUKU.

Pregled. Pesem: Fr. S. Cimpermanu. — Graščinski zdravnik. — Nasproti starej palači. — O značaju starih Slovanov. — Domovini. — Ime i ideja ilirska. — Pisma Zorislavu. — Velasquez. — Književni ogled.

Franju Ser. Cimpermanu.

J. C—le.

Spavaj, prijatelj, sladko v globini tihega grôba,
Mir Te objame naj v njem, kôjega dal Ti nij svét!
Léta življénja bilá so Ti vrsta skrbij le in trúda,
Bláge vse svoje moči dômu posvétel si v čast.
Jaz Te ne bodem slavil, pošlávili so Te vžé drugi,
A najlepši spomin v pésnih zapústil si sám.
Ti si poznál gorjé in veselje vséga človeštva,
Ti si se z njím radoval, z njím bolečine delil.
Kar si občútil, trpél, se je v Têbi preródiło v péson,
Ktera zdaj slavca je glás, zdaj ko labúda je jók.
Zdaj Ti strúna doni v radósti prve ljubézni,
Zdaj se v bridkósti topí, ktera Ti polni srcé.
Srce mehkó si imél, Ti tóžil si z róžo samótno,
Ktéra še denes cvetè, jútri znabíti vžé vmré.
Ljubil si mater lastnó, to pričajo „srčni glasóvi“,
Njena tolázba Ti lék v úrah je tožnih bilá.
Bil si pa túdi udán Sloveniji, materi ljúbi,
Dokler grôba Te nóč ténna zakrila še nij.
Čutil si njeno bolést, ter dnij jej želel miléjših,
Žélel, da vtilhne vihár, njó pogubiti pretéč.
Nij si dočákal časóv, kedár bi Slovenec Slovincu
Bratovsko roko podál, združil za vselej se z njím.
Pa akoprem mrtév Ti v mrzlem gróbi počivaš,
Vendar na véke bo Tvój žível v Sloveniji dúh! —

Graščinski zdravnik.

Izvirna povest.

Spisal Andrejčekov Jože.

Pri bližni podružnici sv. Florijanu, je ravno zvonilo avemarijo, ko je stopal samotno pot med gorami mlad, gosposk človek s potno torbo na rami. Videlo se mu je, da je vže truden, kajti noga ni hotela več spešno korakati in večkrat si je odpočival kraj ceste na kamenih stebrih. Slednjič, prišedši vrh klanca, zagleda dober streljaj spodaj kraj ceste veliko hišo obdano z drevjem, katero je ravno obsevala lunina bleđa svetloba.

„Dobro, tukaj prenočim!“ spregovori poluglasno ter pospeši korake.

Pred hišo je stal kriti voz, v kateri je bil vprežen majhen konj, ki je nevoljno brskal senó v pred njim stoječih jaslih ter iskal zrnja na dnu.

„Ali bi se dobilo tukaj prenočišče?“ vpraša tujec hlapca, ki je ravno prinesel od korita škař vodé, da bi konja napojil.

„O bo, bo, le noter pojdite!“ veli ta in tujec stopi v hišo.

Pri veliki javorovi mizi je sedel majhen, rejen mož rudečih lic in plešaste glave. Zadovoljno je vrtel polni kozarec med prsti ter se razgovarjal s krčmarjem, ki mu je sedel nasproti ter ga pazno poslušal.

Tujec prijazno pozdravi navzočne, odloži torbo na klop ter se vsede k drugej mizi.

„Ali boste kaj večerjali, gospod?“ popraša ga krčmar, ko je vže tujec nekaj časa molčé sedel.

„Hvala, sem vže!“ odvrne ta nekako v zadregi, „samo maslec vina prosim in pa če bi mogel tukaj ostati črez noč.“

„E kaj boste“, oglasi se rudečelični gost pri mizi, kot bi bil potnikovo zadrego zapazil. „Tu-le sim se vsedite, pa ga bomo skupaj pili. — Kam pa greste? če smem vprašati.“

„V bližnjo vas — za ranocelnika.“

„A takisto pa vže; prav, prav! Vi ste tedaj gospod Lipnik?“

„Dá, Edvard Lipnik!“

„Ravno prav, da pridete, ker némamo nobenega zdravnika v obližji, v mesto pa ne more človek vselej pošiljati. Tukaj ne bo slaba, ko se nekoliko privadite. — Ali imate vže kje preskrbljeno stanovanje?“

„Ne še; sem še čisto neznan tukaj.“

„Pa pojdite z manoj. Moj gradič stoji blizo vasi, Vam bo prav priročno, sob imam pa tudi dovolj. Lehko ste pri meni, če Vam bo všeč. Po kmečkih hišah sploh ne dobite kakega pripravnega stanovanja.“

„Prav hvaležen Vam bom, če je to Vaša volja, kajti nastopil sem še-le prvokrat svojo službo ter némam še potrebnega hišnega orodja.“

Med tem je prišel hlapec v sobo s kocom in bičem v roci ter naznanil, da je vže vse pripravljeno.

Graščak in ranocelnik se vsedeta na voz ter poženeta proti domu.

Lepo je mesec obseval visoke hribe na obeh straneh, po travnikih so stale dolgovejnate vrbe, kot nočni duhovi, ob krajeh pa je šumljal potok skakljajoč črez kamenje ter pri bližnjem mlinu vrše drl črez jez. Tujcu se je okolica mičnejša zdela, nego si je prej mislil, in na tihem si je delal upanje na srečne ure, ki jih bo imel v tem kraju.

Graščak mu je med potem mnogo pravil o svojem posestvu, o tukajšnjih ljudeh itd., tako, da je bil ranocelnika vže precej seznanil z najpotrebnejšimi rečmi.

Slednjič se pripeljeta čez klanec, kjer se je jela dolina nekoliko širiti. Visok zvonik jima zablišči nasproti, tu in tam posamezne hiše med drevjem in nekoliko v strani, veliko belo poslopje.

„Vidite, tam je naša vas, in ona-le bela hiša, kjer so tisti visoki topoli, moj gradič“, pravi graščak kazaje na svoje posestvo, potem pa urno zdrčita po gladki cesti.

Dober četrť ure pozneje bila sta pred gradom.

Drugo jutro je ranocelnik precej dolgo spal.

Ko pride spodaj na mostovž, bila je vže miza pregrnena in zajutrek pripravljen. Kakih sedemnajst let stara gospodična pride iz nasprotne sobe, pozdravi uljudno memogredé ranocelnika ter izgine zopet v drugi sobi.

Kmalu potem pride gospodar z bičem v roci po stopnicah gori in dva lovska psa za njim.

„Dobro jutro, gospod Lipnik!“ pozdravi našega potnika, „kako ste kaj spali?“

„Hvala, prav dobro!“ odvrne ta.

„Sedaj pa se vsediva k zajutрку, potlej greva nekoliko pogledat moje posestvo, če Vam je prav, da se z našim svetom nekoliko seznanite.“

Ranocelnik rad privoli v to in brž po zajutрку odpravita se z gospodarjem najprej na vrt.

Tu je bilo vse v najlepšem redu. Po umetno napravljjenih gredicah so rastle razne cvetlice, vmes pa so bile napravljene steze posute z belim peskom. Blizu zida je rastle visoka lipa in v njeni senci je bila kamena miza z belo pobarvanimi klopmi. Dalje se je širil sadni vrt, lepo očedjen in tri stezé so vodile k okroglej senčnici sredi vrta. Ranocelnik se ni mogel načuditi lepi napravi in v duhu je že gledal svojo krasno bodočnost v tem kraju.

Iz vrta prideta na majhno tratieo z grmovjem ograjeno. Sredi tratine je stal štirioglat vodnjak iz kamena, na vsakem oglu je stala vila iz mramorja, sredi vodnjaka pa se je dvigal Neptun trizob v roci držéč,

pod njim pa je delfin pljuskal vodo iz sebe. Odtod ga pelje gospodar na polje, travnike, slednjič pa v gozd, kjer so stale stare, vitke smreke in košati hrasti.

„Vidite, to je moja zabava“, pravi graščak, ko prideta na široki pot ter se ondi vsedeta na posekano smrekovo deblo. „Pri nas némamo nikakoršnih družih veselie, kakor jih imajo po mestih, pa človek se vže privadi s časoma tudi tega življenja in kedar ga je privajen, ne pride mu ni z daleka želja po mestnem življenji. Povem vam, da jaz tega življenja ne bi za nobeno ceno zamenil z meščanskim in mislim, ko bi sedaj moral bivati v mestu, bilo bi mi tožno. Tukaj ima vsaki dan svoje zabave. Sedaj sem na polji pri ženjicah, sedaj na travniku pri koscih, kedar se mi zljubi, vzemem puško, pokličem psa ter grem na lov in tako mi mine ura za uro v prijetni naravi, da sam ne vém kedaj.“

Ranocelnik je bil popolnoma graščakovega mnenja in ni mogel dovolj prehvaliti previdnosti, ki ga je tako nenadno pripeljala v tako prijeten kraj in pod streho tako gostoljubnega moža. —

Hugo Javoršček, tako se je imenoval graščak, bil je prej stotnik pri avstrijski armadi, po smrti svoje žene pa se je naveličal nemirnega vojaštva, kupil si v tem kraju graščino ter se preselil sè svojo hčerjo Amalijo v to mirno zavetje. Bil je izvrstni poljedelec in zraven tudi učen mož. Kmetje so ga posebno poštovali, ker je ž njimi rad občeval in ni imel onega ošabnega obnašanja, ki je navadno velikašem, zlasti onim, ki so kedaj nosili vojaško suktnjo. Po domače se je menil ž njimi, jim v stiskak pomagoval. Zató so ga pa kmetje tudi ljubili ter se radi ravnali po njegovih nasvetih, vedé, da je izkušen mož. —

Ko sta si graščak in Edvard odpočila v prijetnem gozdnem hladu, odpravila sta se po drugem poti proti domu. Javoršček je imel vedno dosti razkazovati Edvardu medpotoma. Vsak kotic v gozdu mu je bil znan, za vsako veče drevo je vedel. — „Vidite, ta-le hrast je vlani strela razklala“, dejal je, ko prideta do starega debela, kateremu je manjkal vrh. „Dve ženici ste iskali ravno takrat pod njim zavetja pred dežjem in strela je obe ubila. Bile ste dve sestri iz vasi.“ —

Dalje ob poti je ležal velik kup suhega brstja. — „To je gromada“, pravi Javoršček. — „Ljudje so mi pravili, da so tukaj roparji ubili vže pred davnim časom nekega tovornika, in v spomin mečejo sedaj mimo gred.či vejevje na kup rekoč: „Bog se usmili njegove duše!“ a kedar je kup velik, ga zažigajo, in potem z nova nametujejo. — Pa še midva nekaj navrziva, pristavi graščak, „da se običaj ohrani!“ To rekši pobere nekaj suhe hoste ter jo vrže na kup, a ranocelnik isto tako za graščakom.

Bilo je vže blizu poldneva, ko sta končala prijetni sprehod ter prišla nazaj v grad, kjer ju je vže čakal obed.

Edvard Lipnik se je kmalu privadil selskega življenja.

Ker ni bilo po okolici dosti bolnikov, k večemu, če je kaka stara ženica prišla za совет poprašat, kedar jo je neduha silila, ali pa kader je bilo treba otrokom kozé staviti, ostajalo je Edvardu mnogo časa, kateri je v to porabil, da je hodil na lov, ali pa domá čital knjige, katerih je imel dovolj v gospodarjevi omari.

Vse bi bilo šló po volji, samo ko ne bi bil Edvard tako boječ pred ženstvom. Kaj je bilo temu vzrok, ne vemo. Morda kaka nesrečna ljubezen? ali premalo izkušnje sveta? ali pa, kar je bilo najbolj verjetno, njegova ne prezala podoba. Narava ga je namreč prav skromno obdabila z lepoto; bil je majhne postave, bolj širokega obraza in kar je obraz še bolj kazilo, nekoji ostanki osepnic, ki so mu bile polt razorale. To je menda Edvard preveč čutil; zató se ni hotel pečati z ženstvom, vedé, da one gledajo bolj na lepoto, nego na blagost srca, a da bi se ž njim norčevale, tega pa tudi ni hotel.

Kedar ni bilo gospodarja domá, ali je imel kakih drugih opravkov, hodil je Edvard sam po vrtu, če ni tičal v svoji sobi pri knjigah. Pri kameniti mizi pod lipo bil je njegov navadni sedež, tu je presedel cel popoldneve, včasih vže v pozno noč, puháje tobak iz turške pipe, ki mu je bila zvesta spremljevalka.

„Ne vem kaj da so naš dohtar tako mrzli“, tožila je nekega dne kuharica gospodični Amaliji, ko je razobešala zunaj na dvorišču perilo. „Vedno tičé v sobi, ali pa na vrtu. Bodi si, da so tako pobožni ali pa — potuhnjeni. — Tiha voda bolj bregove podjeda nego šumeča.“

„Ovbe pojdi no; pust je tako; odvrne Amalija, komaj, da me pozdravi, kedar me sreča.“

„Nemara imajo pa kako ljubico Bog ve kje, da za njo žalujejo.“

„Jaz pravim, da je morda kaj bolan, sicer ne bi bil tako oduren. Ali pa je morda tako boječ? Moram ga o priliki rešiti te zadrege; najbrž, da si ne upa sam začeti.“

Pri vsem tem pa je bil Edvard jako prijazen s prostim ljudstvom. Rad se je razgovarjal s kmeti in tudi s kmečkimi deklety rad šalil. Posebno sta si bila velika prijatelja z domačim vrtnarjem Jankom. Vedno sta bila skupaj na vrtu, zalivala cvetlice, trebila drevesa. Janko je bil jako vesel, da ima tako učenega tovariša, kajti nikdar ne bi si bil mislil, da še kdo drugi bolj razumi botaniko, nego vrtnarji, in kar čudil se je, ko mu je Edvard pravil imena različnih zelišč v treh jezicih in zraven še pristavljaj, kakove moči imajo. Večkrat mu je hotel vrtnar sam kako modro povedati o različnih rožah, ko pa je videl, da gospod sam več vé, nego on, ni si upal nobene ziniti bojé se, da ne bi kake napačne bruhtnil ter svoje slabosti odkril.

Razve tega mu je bil Edvard tudi velik dobrotnik; mnogokrat mu je kupil tobaka, kateri je vrtnarju bil črez vse, in pa še kakošnega! Ne navadnega, ki ga pušijo kmetje, temveč prav dragega, drobno narezanega, ki vse drugače diši, ktereга le gospoda kadi. Kedar je Janko iz svoje osmojene pipe tako „nobel“ tobak pušil, zdelo se mu je, da je v nebesih. Prav po počasi je vlekel iz kratke cevi ter spuščal dim v kolobarčkih kvišku, in takrat se mu je tudi um veliko bolj izbistril, da je včasih celo kako latinsko imé si zapomnil pri kaki cvetlici, katero mu je vže zdavna bilo ušlo.

Neko popoldne je sedel Edvard Lipnik zopet po svoji navadi na vrtu pri kameniti mizi. Pred seboj je imel prirodopisno knjigo in zraven nekaj natrganih cvetlic, katerim pa je vže v svojih študijah neusmiljeno perjiče populil, da so bile videti, kot muhe, kedar jim repetalke izdereš.

Po vrtu pride Amalija. Kakor lehka srna skaklja od gredice do gredice, pogleda tu cvetko, tam dvigne razcvelo rožo kvišku, katero je upognil veter, a neprenehoma se ozira na Edvarda z nekim porednim posmehom, a ta nič ne vidi v svoji vtopljenosti v knjigo. —

Amalija je bila zalo dekle. Rumeni kodri so se jej vili po snežnobelem tilniku, izpod črnih obrvi svetilo je dvoje ljubeznivih okie, enakih svetlim zvezdicam na nočnem nebu. In kako majhne rokice je imela, kot otroče, in pod tanko kožico videl si višnjevkaste žilice. Vitke in ravne rasti je bila, kot jelka, in urna, ko srna.

Ko je ogledala vže nekaj gredic, odpravi se proti lipi, kjer sedi Edvard.

„Dobro jutro, gospod Lipnik! A vedno tako sami in zamišljeni!?“ ogovori ga z milo zvonečim glasom.

„Sam — dá, kaj pak!“ jeclja Edvard nekako zmotjen in ne vé, kaj bi odgovoril deklici, ki je stala tako naglo pred njim, kot bi bila z neba padla. —

Amalija se vsede ne daleč od njega ter molčé ogleduje nekaj časa cvetke, katerim je Edvard populil peresca.

„Gospod Edvard“, spregovori potem deklica po kratkem premolku, „mení se zdi, da ste nekaj bolni, ker ste vedno tako otožni, ali pa se Vam toži po domačem kraju; — če ni morda še kaj družega!“ dostavi potem s porednim smehom ter vpré svoje zale oči v mladenča.

Ta jo nekako začudjen tega pogleda, pa hitro zopet povesi oči, kot ne bi mogel prenesti njenega čarobnega pogleda. „Gospodična, nič tega, kar menite“, odvrne, „jaz sem popolnoma zdrav in nič mi ne teži sreča.“

„A zakaj ste potem tako otožni? — V nobeno družčino ne greste.“

Edvard molči, kot ne bi bil čul dekličnega vprašanja.

„Veste, Edvard“, pravi na to Amalija ljubeznivo, „pustite otožnost in bodite veseli. Kako bi bilo prijetno včasih iti na sprehod po okolici, posebno na gore. Ah, jaz tako rada po hribih hodim, posebno tu-le gori k sv. Miklavžu, kjer se tako lepó vidi naš grad in vas. Samo enkrat sem bila z očetom gori. Gotovo bi bilo tudi Vam všeč. Jelite, da pojedete enkrat z manoj gori?“ Rekoč te besede kakor prošé obrne svoje velike, ognjene oči v Edvarda.

Neka magnetična moč šinila je pri tem pogledu v Edvardove žile. Kri mu stopi v glavo, nehoté mu vtripne glasneje srcé in komaj je spravil iz ust besede: „Dá, draga gospodična!“

„Nič gospodična, Malka mi recite, po domače, saj ste vi sedaj tudi pri nas doma. Gospodična, to se me tako odurno zdi, bolje všeč bi mi bilo ime dekle.“

Kakor očaran strmél je nekaj časa Edvard v dekličin obraz. Mislil si je na tihem: „Ona me ljubi; gotovo me ljubi; o kako sem srečen!“ — Vže je parkrat poskušal izreči osodepolno besedo ljubezen na glas, pa vselej mu je otičala na jeziku. Slednjič se mu je po sreči izmotal iz prsi globoki „ah“, in hotel je še nekaj nadaljevati, pa v tem trenutku pride Javoršček na vrt zadovoljno žvižgaje in zapazivši Amalijo in Edvarda skupaj pri mizi sedeč, pravi zadovoljno nasmejé sé: „Tako je prav; družčino si delajmo in kratek čas. Malka mi je vže parkrat tožila, da ste preveč sami za-se. Jaz némam zmeraj časa, da bi njeno žlobudranje poslušal; ona ima vedno toliko vprašanj, da jej človek še sproti odgovarjati ne more.“

„Jaz sem gospoda Edvarda pregovorila, da pojde z menoj k sv. Miklavžu“, pravi veselo deklica in oklenivši se očeta, ga prav krepko poljubi. „Koj jutri pojdeva, jelite gospod Edvard?“

Edvard ni rekel nič, temveč si mislil: „Ta poljub je bil nemara meni namenjen, sedaj ga je pa oče dobil.“

Sedaj pokliče kuharica k obedu. Amalija prime Edvarda za roko ter ga po sili vleče saboj, da je moral ž njo vred tekati domu, med tem, ko je stari počasi korakal za njima poluglasno žvižgaje.

(Dalje prihodnjič.)

Nasproti starej palači.

Fantazija.

Ivan Tavčar.

Bile so le sanje, ali tužne sanje!

Postaral sem se bil, kolena so se mi šibila i spomin me je zapuščal. Ali staro poslopje, v ozkih ulicah, naši hiši nasproti ne izgine mi nikdar

iz spomina. Mrzlo vzdigovalo se je proti nebu, brez življenja, ali ipak ponosno kakor plemenitaški njega prebivalci. Bilo je ostanek iz prejšnjega veka, ter dvigalo se osamelo nad belimi meščanskimi hišicami. Kako živo mi je še v duhu! Iz visocih oken videle so se bogate preproge i podobe, vpletene v načelne arabeske, zrle srdito na mimo gredoče, kakor da bi se jezile, da nihče več ne snema pokrivala z glave pred plemenitaškim dvorcem.

V najvišem podu, v kotu bilo je okno brez preprog, cvetje ovijalo ga je prijazno, ter padalo navzdol po stari steni.

I kedar se je sedaj pa sedaj stari plemenitaš v težkem, grbookinčanem vozu odpeljal, prikazal se je izmed cvetja obrazek, mil kakor rudeča vrtnica, i krasen kakor luna, kedar pripluje iz zlatih valov širnega oceana.

Mnogokrat stala sva jaz i Robert, moj brat, pred tem starim poslopjem, zrla za odhajajočim vozom, ter gledala k oknu rastlinjem prepreženemu. Vselej je naju tedaj prezgodaj opominalo kladivo iz bližnjega zvonika, da je čas v šolo. Žalostno stisnil je Robert pod pazduho svoje klasike, majal s svojimi kodri, ter dejal zamolklo:

„Grško je pač težko! prav težko!“

„Da, prav res težko!“ odgovoril sem mu jaz tiho. Polagoma sva koračila za ogradam plemenitaševega vrta. Kako je tu notri vse spomladansko cvetelo! Narcisi i tulipani zibali so labno svoje glavice v pihlajočem vetriči. Med njimi pa je stopala njih še krasnejša sестrica! V beli obleki stopala je po peščenem potu, tako nežna, ko da bi se hotela vsaki trenutek v modri zrak raztopiti.

„Hči ekscelencije!“ izdihnil je Robert i pri tem razlila se mu je po bledem obrazu močna rudečica, solze so mu lile iz očij, slabotna njegova osebica nagnila se je k meni, ter se mi v naročji izjokala.

„Robert, ti si bolan!“

„Bolam, prav zelo bolan!“

Gospica pa je šla mimo železne ograje, ter začudjena zrla jokajočega brata, ko je močil črne lase s svojimi solzami.

Tistikrat pa je bila spomlad v naravi i cvetje je vrvelo iz njene srea!

—

Ali spomlad je prešla i marsikateri cvet je zamrl v pekočem solnci. Robert i jaz vtopila sva se v grške klasike, ter vzdihovala i študirala. Ali kadar se je odpeljal nasproti stari plemenitaš ter izmed cvetja smejačoča deklica zrla za vozom, tedaj Robert ni mogel prestat i v tesni sobi, bežal je iz nje, ter se vrnil pozno v noč z razburjenim obrazom i bliščecimi očmi.

—

Poletni večer je bil, vročine je vrelo nebo in oblaki so viseli po njem; le tu pa tam v modri visočini svetila je zvezdica. Mesto je bilo zavito v tihoto i angelj miru plaval je nad njim.

Jaz pa sem taval po domačih ulicah, ter poslušal, kako je tekla noč v večnost. Nekje prepelila je vjeta prepelica. Kladivo vdarilo je ednajsto uro. I tedaj obrnil sem se proti očetovi hiši. V temnem, visokem poslopji stare ekscelencije ni brlela več luč. Širni vrt oklenil se je tiho na tihotni dvor, kakor da bi žaloval za vitkimi gospodiči, kateri so nekada v preteklih časih s srebrnimi glasovi svojih strun v nočnej dobi sladili grajskim hčeram prvo spanje.

Poslušal sem skozi ograjo! Ponočni metulj jemal je šumeče slovo od svoje ljubice, dišeče cvetljice, katera je želela zapreti zaspano glavico, napivši se ponočne rosice.

Ali glej, po stezi stopala je oseba, ter se bojazljivo ozirala okrog. Ko je prišla do ograje, splezala je gibčno raz njo.

„Robert!“

„Tiho, tiho, brat!“

I tiskal je plašno svoje gorko čelo na mrzlo ogradino mrežo, potem pa me zagrabil v hipu za desnico, ter me vlekel k revni, nizki i stari očetovi hiši! —

Nastopila je jesen i pomrlo je cvetje vrtov i poljan i podajale so se v gorkeje kraje žvrgoleče lastavice.

Tedaj pospravljalo se je tudi po plemenitaškem dvoru i necega jutra je oddrdrala stara kočija s starimi grbi. I na visokem oknu izmed velega rastlinja ni se prikazovala več smehljajoča glavica.

Pač pa je zrl za vozom ubogi Robert i v obraz obledel zelo ter si oko napolnil solzami.

Malo telo njegovo ni prebilo težke skušnje.

Ko je prvi sneg pobelil trudno naravo, vlegel se je tudi Robert. Počasi tajalo se je to življenje v dolgočasnih zimskih nočeh.

Nekega večera, ko sem sedel pri postelji bolnikovi, praša me tiho :

„Ali se kmalu vrnejo lastavice, i spomlad i Helena?“ — —

Helena je bila ona hči stare ekscelencije, katera se je tedaj sprehajala po prijaznih livadah krasne Italije.

S trudno roko pokazal je na svoje knjige, ter mi ukazal, naj mu prinesem najspodnejšo. Odpreva jo. Bil je Ksenofont. Med grškimi črkami pa je ležala dolga, prečudno zlato se bliščeca kita lasi. Z radostjo vzel jo je v roke, jo razvil, gledal jo dolgo, ter jo naposled žalostno položil na prejšnje mesto. Dejal pa je tužno :

„Jeli, da je življenje lepo, prelepo?“

Zima je izginila i zopet je objela spomlad deviško zemljo. Tudi v plemenitaško poslopje vrnilo so se stari prebivalci.

Kako sem radostno pristopil k bolnikovi postelji.

„Robert, danes so prišli!“

Teško vzdignil se je i dolgo i željno gledal skozi okno.

„Helena je tu! — ali jaz!“

Zgrudil se je v zglavje, obrnil se proti steni, ter umrl mirno i tiho.

*

Med cvetjem prikazal se je zdaj obrazek smejač i življenja radosten. Ali čudno bled skrilo se je zopet, ko je v gledal črni prt, kadilnico i pevajoče duhovnike. — —

Bile so res da sanje, ali žalostne, tužne sanje! —

O značaju starih Slovanov.

Po Krekovej knjigi „Einleitung . . .“

J. Pajk.

Kar značaj in običaje starih Slovanov zadeva, izrazujejo se o tem inostrani pisatelji, tako grški kakor nemški, večidel ugodno. Po njih sôdu bili si stari Slovani narod miroljuben, marljiv in blagodušen, nepokvarjeni sinovi prirode, brez zlobnosti in zalezljivosti, ljubitelji starodavnih šeg in navad, strastni zemljedelci, kateri stalni posel je neizmérno deloval tudi na hranljivost njih prvotnih dušnih nazorov. Po pravici pravi Dudi k o njih: „Oranje s plugom in obdelovanje zemlje z lastno živino, one zemlje, v kateri je Slavjan s svojo kolibo ravno tako tičal kakor drevo s svojim korenjem, bilo je Slavjanom nad vse in jim je tudi utisnolo prve znakovne družbenškega bitja“. K zemljedelstvu vodila jih je kakor priroda prvotnih njih k temu kakor vstvarjenih bivališč, takó tudi in posebno njih blagi k takemu delu naklonjeni нрав. S tem poslom skladalo se je tudi živahno njih poetično naziranje prirode, katero nam v najgotovejši pripomoček služi pri razmotrivanju slavjanskega mytha, skladal se tudi silni nagib k svobodnosti, ktere radi so vse drugo niže cenili, in vrh tega tudi razdeljenost njih naroda na male samostojne rodove z izključivo demokratično upravo. Tudi mnogim navadam zunanjega življenja imamo v zemljedelstvu izvir iskati, tako n. pr., da so oni po pripovedi pisateljev domove eden od drugega oddaljene stavili, ktera navada, kar mimo gredé omenjamo, šče dandanašnji prevladuje pri jugoslavjanskih plemenih. Ako se ne motimo, smemo tudi užé po legi prvotnih njih bivališč zaključevati, da so poleg vsakorvrstnih obrtov posebno radi kupčevali, kar se tudi iz nekterih besed in to izposojenih pokazuje,

kterih besed si ne moremo stolmačiti, če ne iz občevanja Slavjanov z nekajimi azijskimi ljudstvi nearijskega pokolenja.

V dokaz služi to, da nam povestnica pričuje, kako se pojedine slavjanske rastlike stranoma z bližnejšimi, stranoma z dalnejšimi narodi v kupčijskej dotiki bivale. Da se nekaj primerov pové: uže v početku desetega stoletja dospeli so ruski trgovci z svojim blagom do donavskih bregov in Sorbi so najpozneje uže devetega stoletja z dalekim iztokom prekupčevali, kakor se tudi dá brez bojazni trditi, da so najstarejša slovanska mesta trgovišča bila.*)

Vsi pisci brez izjema hvalijo izvanredno gostoljubje slavjansko. Ono je šče zdaj sijajni znak slavjanstva. Ta lepa lastnost zvrгла se je včasih v potrato, da! pri nekajih slavj. plemenih bilo je celó obično v ta namen krasti in pleniti, samó da se je moglo obilo pogostjevati, in oni je največo hvalo prejel, ki je v gostoljubnosti največ potratil. Za tega delo se je lepa krepost gostoljubnosti skoro v naopačnost spačila. Gostoljubnost je tako veljavo v slavjanskem životu imela, da je prestopnik tega običaja z občinskim zaničevanjem bil kaznjen in da je bilo celó dovoljeno, njegov dom in njegove dvore požgati.

Pa ne samo mirnim tujcem bili so stari Slovani postrežni in dobrotni, tudi proti vjetim so se bolj po človeški obnašali, nego je inače v onih časih navada bila. Tem niso samo ne za vselej svobode jemali, nego jim obroke dajali, do kterih so si mogli ali odpust v domovino odkupiti ali pa smeli kot svobodnjaki in prijatelji v deželi ostati. Ta običaj je bil tedaj tem častnejši, čem so Slavjani mej vsemi drugimi narodi v tem jedini tako delali.

Biváje v vseh svojih dejanjih nasproti tujcem človeški in blagi, bili so oni tudi nasproti domačinom ne menj dobrosrčni. Starcem, bolnikom in uboščekom stregli so z največo skrbjo in pomočjo. Zato pri njih nij bilo pravih siromakov; siromak je le bil ta, ki je iz občine zavoljo zlobnosti bil prognan. (Hud = ubog, pa tudi = hudoben). Pa tudi proti ženstvu bili so blagi ter so poštovali njega pravice. Čeravno je mnogoženstvo bilo nalik drugim narodom pri njih dovoljeno, in je stoprv kristijanstvo temu zlu jelo nasprotovati, ipak stoji, da se je navadno v enoženstvu živelo, a da so se samó imenitnejši in glavarji izjemali, ne zadovoljujoč se s pojedinimi ženami. Zato pa so tudi žene zakonsko zvestobo skrbno čuvale ter jo s tem potrjevale, da so se po smrti svojih mož samé življenju odpovedovale.

Pri opravljanju občinskih in državnih del sodelježevali so vsi enako in bil je njih gradjanski in državni ustav v svojih poglavitnih črtah demokratičen. S početka torej nij bilo ne dedovnega knježjega nasledovanja, ne raznih stališev, kar je tudi iz tega razvidno, da so vsa značenja za vladarske časti v slavjanskih jezikih tujega izvira, n. pr. knez, kralj, cesar.

*) Naše osvojene ime „v a r a š“ v turškem in bolgarskem pomeni kupčijko mesto.

Vežalo jih je samo jedinstvo roda in plemena in vsaki je samo toliko predpravice užival, kolikor je kot člen tega jedinstva veljal. Zato „starosta“ ali „starašina“ nij bil drugo nego preskrbitelj ali ravnatelj vsega rodstvenega imetka, a vsaki rojak samo v toliko sovlastnik imetka, v koliko je bil člen roda. Jedinstvo roda in plemena ne dopušča dedinstva. V teh črtah se rezko razlikujejo Slavjani i od Germanov i od Latincev, ter delajo važno značajnost narodno.

Početkom bili so vsi svobodni in enakopravni in nikdo se nij smel načelno izključevati pri važnih vprašanjih javnega življenja ter nij bilo dopuščeno, pojedine ljudi ali cele vrste naroda pravice lišiti. Ipak se je pri nekotih plemenih vsled tujega vplivanja užé za rana pojavil ne samo razloček stališki, ampak tudi dedinstvo knežje oblasti, in to najme v plemenih, koja so se dotikala nemških narodov. Vendar je pa pri drugih plemenih podlaga pravnih običajev šče za stoletja nepremeknena ostala. Te premembe prvotnih pravnih nazorov s časoma niso bile blagonosne razvoju slavjanskega pravnega življenja, kajti so one tudi „kmetstvo“ *) ali „službenost“ (Leibeigenschaft) in „suženjstvo“ (Sclaverei) obrodile, da-si je oboje zoprno nramu slavjanske narodnosti. Vrinolo pa se je dedinstvo knježje oblasti nekaj po večem posedstvu nekotih rodov, koje jim je dajalo večo veljavnost, in tudi, ker se je iz takih po večkrat starosta izbiral za preskrbitelja, kar se je večkrat zaporedoma ponavljalo in tako v običaj utrdilo, po katerem so si Slavjani s časoma staroste iz stanovitnih rodov jemali t. j. pravico jim ustopili, da so tudi za naprej vsemu plemenu izključivno kneze dajati smeli.

Tem načinom nastala je tudi razlika stališev, ker so one prepostavljene rodbine osnutek polagale poznejšej slavjanskej plemenščini ali plemstvu, poleg kterega pak je truma neplemenitih, „kmetov“, isto tako svobodno živela, kakor za one dobé, ko raznih stališev šče nij bilo. Tako tudi plemstvo v slavjanščini nij pognalo iz lastnega narodnega korena, nego je tuje, kar se iz jezikov slavj. vidi, kterim kakor za razne stopinje vladarstev, tako tudi za pojem plemstva služijo inostrani izrazi: česk. šlechta, poln. szlachta, tudi szlachta, rus. šljahta **) . . . iz staronemšk. slahta, srednjenemšk. slahte, starofriz. slacht. Beseda plēmê, najme v gore omenjenem smislu, je stvarni prevod z nemškega Adel: staronemš. adal, athal, adhal, starosask. adhal, adhal, srednjenemšk. adel = Geschlecht.

Ali prvotni rodbenski in plemenski ustav bil je tako ozko z životom slavjanskega naroda skopljen, da te vezi niso mogli niti siloviti navali niti

*) Belosten. za servitus, servitudo.

J. P.

**) slov. žlahta, kar kažejo derivata: žlahten, žlahtnik itd.; a prim. Belost., ki ima izraze od stebila: pleme.

J. P.

pravni pojemi v narji popolnoma razrušiti ter izpodrinoti. V dokaz tega služijo južni Slavjani trdno se držeči svojih starih pravnih običajev, a tudi pri drugih slavjanskih plemenih so sledovi prvotnih onih običajev šče do dnešnjega dne vsaj znatni. Vendar je med dnešnjo in staroslavjansko „zadrugo“ ta razlika, da prva ne predstavlja več eno rodne vasi, nego vas, sestavljeno iz raznih „ognjišč“ *) zbirajočih razne samostojne rodbine. Zato se sme o enem plemenskem imenu samo v omejenem smislu govoriti, ker se za druga po krstnem imenu očeta in rodbinskem imenu razlikuje.

Rod se je imenoval prvotno, kakor znano, po prednjikih s privešanjem besednih obrazil (išt, ič, ić, ic) ali s pomočjo slovnične množine (plural brez onega obrazila). To ime raztezalo se je tudi na bivališče roda. Tako se zovejo poslednjiki (potomci) Radovana in njih bivališča — Radovaništi ali Radovaniči, Radovanići, Radovanici, kraj tudi Radovanice (accus.); tako tudi potomci Rodislava — Rodislavci, Rojanovi — Rojani itd. Kedar se je rod pomnožil, a izseljenci novo „selo“ **) posedli, ondaj so slednji tujcem nasproti sicer pridržali svoje rodno ime, a od rodnih domačinov svojih prejeli so novo ime, katero jih je razlikovalo od prejšnjih. Tako je tedaj naselbina dobila ime *a*) po svojih dušnih lastnostih in običajih *b*) po telesnosti in noši *c*) po opraviu *d*) po tleh naselbine in bivališč, menjkrat *e*) po rogljivih priimkih ali *f*) po kakej zgodbi, ki se je v katerem rodu pripetila. (Dalje prih.)

Domovini!

Govor o Preširnovej slavnosti.

Iv. Tavčar.

Čas je pretekkel, stoletja za stoletji vršela so črez rodove človeške i v njih teku izgubilo se je skoro vse, kar so sozidali ti v potu svojega obraza. V prahu so sedaj krasni templji azijaški, v prahu Grecije čarobne palače, v prahu Kapitol i Rima najponosnejša poslopja. Kamen i steber razpadata, bogate i pisane livade spremene se v pustinje i kjer bival je pred časom srečen narod, tava sedaj osamela zverina!

Ali vendar nam to starodavno človeštvo, da tudi leži v razvalinah, da-si ni skoraj sledu njegovim stvorom, vendar nam ostaje njega ime in slava zapisana v knjigi povestnice. Nikedar ne izgine iz spomina boj maratonski, nikedar bitva pri Salamidi, nikedar smrt pri Termopilah. Kajti

*) Na Goriškem sem slišal prebivateljstvo vasij po „ognjiščih“ števati (v Solkanu). „Ognjišče“ se mi torej primerno zdi za „Haushaltung“ (concret). J. P.

**) „Selo“ prvotno znači: Ansiedlung, Wohnsitz, Haus u. Hof. J. P.

je tu padlo surovo barbarstvo, tu zgrudili se milijoni robov pred silo domovinske ljubezni. Tu pokazala se je ona v vsem blesku svoje slave! Zato pa je grški vek našemu stoletju blažen ideal, zatorej hrepeni toliko vedrih duhov nazaj v one čase, ko je veljal še snegom ovenčani Olimp, ko so se še gledale Atene v najvišem krasu, in ko se je ta krasna, majhena i slavna Grecija še tako živo ljubila!

Tako je bratje! tudi naša slovenska domovina majhna i borna, po svetu malo poznana. Vendar pa jo ljubimo, ljubimo, kakor je ljubil klasični Grk svojo cvetočo. Kar mu je bil Taiget, Pindos, Olimp, to je nam Triglav s svojimi kupami, kar Istmos z zelenim hrastovjem, kar Tempe z rumenimi polji, z večerno zarjo i bobnečimi valovi, to so nam domači gozdi, domače poljane, to nam so naše čiste vode i modra jezera; kar bila je Grkom Olimpija z lovrikami i tenkimi platani, kar Dodona s svojimi vetrovi i šumečimi drevesi, to so nam jele naših gor, to nam je belocvetoča lipa, ki tako krasno znači s svojo lepoto i močjo narod slovenski. —

Po bojiščih je videla Grecija krvaveti svoje sinove, jokala se tolikokrat nad razvalinami, ko jo je pustošil krvoločni barbar. Ali ljubezen do domovine zmagala je, podrla togotne nasprotnike i na pustinje prizvala kali novega življenja. Tudi naša domovina ima svoj Maraton, tudi ona svoje Termopile, svoje slavne boje. Koliko njenih sinov padlo je pod mečem Hunom, Avarom in Turkom. Barbarstvo polumeseca razbilo se je na skalinah slovenskih; ko je ostala Evropa divjala v malomarnih medsebojnih bojih, zmagoval je vže Slovenec, ter združen s Hrvatom branil zapadno prosveto. Preteklost o tem jasno govori! Da-si je naš rod majhen, da-si med svetom nepoznan, vendar si je v teku časov prislužil pravico do življenja, pravico do samosvoje eksistence! Kakor drugi narodi, kateri se opirajo na svoja historična prava, tako jih ima tudi naša slovenska domovina, če tudi niso zapisani v pergamen, čeravno jih jej niso dali na prestolih sedeči potentati, a pisali so jih naši očetje z vlastno krvjo v svoja domača tla i na pričo poklicali mogočnega orjaka Triglava, kateri je vže ondaj zrl ponosno na boje o svojem znožji, poklicali na pričo svitlo Savo, ki je vže ondaj drvila svoje valove sredi bojišč, ter iz njih v se jemale mogočne potoke krvi!

Ali Grecija ni trpela zastonj. Njeni otroci niso poginili brez sledu, iz njih krvi pognala je svoboda, samostalnost, krepost!

Naši domovini pa ni še zasijalo tako prijetno solnce; padale so turške glave pod njenim mečem, bežal je iz nje splašeni Benečan — ali ona ni imela še od tega sadu. Kakor Grecija imela je tudi ona duhapolne sinove: Slovenec zidal je mogočne stavbe, pisal knjige v strmenje tujim narodom, ubiral harmonične glasove, izdeloval modre zakonike, ali ona ni

imela od tega sadu. V resnici! naša zgodovinska preteklost pisana je s solzami, s krvavimi solzami! Vse bridko gorje razlilo se je ob času nad rodом slovenskim. Štelo se mu je v greh ljubiti svoj dom, i privošili so se mu komaj grobov v njegovi sredini. Slovenska zgodovina je pisana s solzami i nosi na čelu pečat bolesti i tuge. Elegija je, katero speva osoda nad gomilami naših očetov, ali ob enem tudi oda, katera vzbuja nove i minolim vredne potomce, katera sadi, ter izreja ljubezen do domovine i njene preteklosti.

Ali za Grecijo prišel je tudi dan pogube, prišel je dan koronejski, kjer skrvavela je njena svoboda, kjer zamrl je žalostno maratonski lev. Naša domovina pa je pretrpela vse težave, ni onemogla v burji vojska, ostala je močna i krepka. To je ista prečudna moč, ki je navdajala narodnjaške boritelje vže od nekđaj; to je ona prečudna moč, iz katere porodil se je pevec, ki ga slavimo današnji večer. To je moč, katera obeta Slovencu boljšo prihodnost, ki trga oblake nad njim ter privablja solnce, da sije pravo srečo nad njim.

Enkrat bode naš narod srečen v svojih domovih, zadovoljen i ponosen na velikanske one palače, katere mu je v domovinskem naročji postavila neskončna moč narave, ondaj bode pri revnih ognjiščih sedeč poslušal vnet zlate besede više modrosti, ljubezni do svojega, in do slavjanstva. Po svetu ostane morda še neslaven z vojaškimi deli, a tem srečnejši bode. Tako bodi! Ni tekla zastonj kri naših očetov, zastonj se ni delalo v stoletjih, zastonj ni živel naš pesnik Preširen; njegov duh ostane, i njegov spomin bode dalje budil, in dokler bode častil Slovenec najboljše svoje sinove, dokler jim bode stavil spomine ljubezni, ne odide mu ona zaželena bodočnost. Gotovo, gotovo zasije, kakor naši pesniki trdijo, predragi naši domovini lepša zarja, srečnejši dan! In s to nadejo v srci kličem: Slovenska domovina naj živi!

Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj.

Literarna studija.

Napisao

Ivan Milčetič. *)

U kulturnoj poviesti hrvatskoga naroda neima važnijega momenta do onoga, kad se je iz duboka svoga sna na novi, napredni život probudio. Tužno li je bilo stanje našega naroda pod konac prošloga i na početku ovoga vieka! Zahrdjao mač junačkih pradjedova u koricach, pod debeo prah se slego cviet zlatnih, dubrovačkih pjesničkih vremena, zamukoše

*) Iz zabavnika „Velebita“ v „književnem ogledu“ naznanjenega. Op. ured.

hrvatske vile i činilo se, da se hrvatski narod od teška napora odmara i nove sile sakuplja dičnu, novu radu. I bilo je tako, pa kad je svanula zora novoga dana, tad vidimo, kako sav narod onamo hrli, odkole mu je imalo sunce sinuti, sunce bolje budućnosti. — Ilirski pokret, što ga je Ljudevit Gaj na slavenskom jugu pokrenuo, zbio se još u sgodan čas; — nešto malo kašnje i burna 1848. godina bila bi nas nepripravne našla, zatekla nas nesposobne zaplesati u naprednu kolu evropskih naroda.

Nu prije nego li se taknemo Gaja i ilirizma, njegovih težnja i zasluga, obazrimo se na ime ilirsko u njegovoj prošlosti.

Ima u starom svijetu zemlja, koja je po prilici objimala krajeve danas hrvatskim narodom posjednute, a koje je Grk i Rimljanin poznavao pod imenom „Ilirika“ (Ilyricum), a stanovnike joj zvao „Iliri“. Tragovi se tomu narodu gube u najdavnijoj davnini. Već Herodot znade za ime ilirsko. Poviest nam pripovieda, da je to bio ratoboran i gusarski narod. Kao vješti mornari bijahu na veliku glasu, a Rimljani im ne bijahu ni iz daleka premci. Zagospodovavši Rimljani svimi obalami sredozemnoga mora, nastojahu oko toga, da si spokore i iztočnu obalu jadranskoga mora. U ilirskom gusarstvu nadjoše si Rimljani odmah povoda ratu. Nije ništa nečavena, ako je napokon državi Teute i junačkog Gencija nadošao zadnji čas. Već god. 167. p. K. posta Ilirik rimskom provincijom. Otdad neće više naši Iliri doći do kakve znamenitosti.

Kakav su narod bili stari Iliri i kojim su jezikom govorili, toga još nije nauka europejska odgonetnula. Ima ih, koji tvrde, da su oni bili slovinskoga poriekla, a ima ih opet, koji to niječu. Iz prva mišljaše i sâm Šafařík, da su bili zbilja Slavjani, al kasnije tražaše ostanke starih Ilira u današnjih Arbanasih. Tamu toga pitanja razjasniti dosada nije bilo moguće, te će možda budućnost sretnija biti, i našav spomenike davnih onih vremena, skinuti koprenu s koljevke po nas toli zanimiva naroda.

Za rimskih careva počima u Europi i Aziji komešanje raznih plemenskih elementa: — seoba narodâ. Nepoznati do sete narodi stupaju na pozorište svieta i traže nove krajeve — novu domovinu. Za pravicu tu se nezna: tu vlada samo — sasma naravni zakon kod barbarskih naroda — sila jačega. I rimska država bijaše se već preživila, sile joj smalaksale i ona morade podleći otimaču barbaru.

Na razvalinah rimske države počеше se goniti razna azijatska i nezazijatska plemena, tjerajući jači slabijega dalje. Seobom narodâ zame se trag i starim Ilirom. Njihovimi obitališti (u najširem smislu) predjoše gotovo svi narodi, što jih Europa srednjega vieka vidje.

Tečajem V., VI. i VII. vieka počеше se izseljivati u ove strane i razna slovinska plemena (ako jih već prije ne bijaše) a najpače Slovenci, Hrvati

i Srbi. Hrvati urediše svoju a Srbi opet svoju državu — a Slovenci postaaše namah žrtvom njemačkoga grabeža.

Akoprem su Hrvati pod svojim narodnim imenom utemeljili državu, ipak zapadni sviet je i nadalje zvao ove kraje „Ilyricum“ a stanovnike njihove Iliri. Većina stranoga svieta mišljaše, da smo mi prasjedoci u ovih stranah. A ne samo stranci, već i naša braća slovinska držahu ime ilirsko istovjetnim slovinskomu. Isti ljetopisac ruski, Nestor, držaše nas potomci starih Ilira. Košto su pak u vječnom Rimu nazivali Niemce „Germani“, Franceze „Galli“ ili „Celtae“, tako nazivahu i Hrvate „Iliri“. U zabacivanju narodnih imena uvijek se osobito izticaše rimska crkva. Rimski pape smatrahu se nasljednici rimskih careva, a rimsku crkvu opet baštinicom rimskoga carstva. Košto su nastojali Aleksander Veliki, Caesar, Karlo Veliki, Karlo V. (I.) i Napoleon I., da silom stvore jedan politički svesvjetski narod; tako nastojaše i rimska crkva, da stvori jedan jednovjerski svesvjetski narod. Sav sviet imao je postati katoličkim i uz to poprimiti latinski jezik kao svesvjetski. U Rimu se je htjelo oživotvoriti one Spasiteljeve poznate rieči: „i bit će jedno stado i jedan pastir“. Zato uprav nije rimski dvor trpio razvitka narodnih jezika (*linguae rusticae*) te im nije dopustio ni u hram božji ući. To je moćno djelovalo i na Hrvate, koji su bili uvijek privezani Rimu.

Nije tako bilo s iztočnom crkvom. Ova ne samo što nije zatirala narodnih jezika, nego ih dapače štitala i njegovala. Iz Rima djelile su se milosti vjere Spasiteljeve na latinskom, a iz Carigrada na narodnom jeziku. Odtuda na iztoku toliko samostalnih crkvâ, koliko i naroda i s toga se uprav kod Srba sačuva mnogo bolje sviest i ime narodno, nego li u nas Hrvatâ.

Nezgodne okolnosti razcejpkaaše s vremenom hrvatsku državu; a čim je naš narod jednom pocijepan bio, tim se počela u njem gubiti i uspomena na nekadanju slobodu i jedinstvo. Poznata pak je istina, da politički razkomadan narod nemože imati ni tolike samosviesti narodnje, ni jedne književnosti, ni jednoga imena. To se je u nas pokazalo možda u većoj mjeri nego li igde drugdje. Iz jednog naroda, razviše se u nas kao narodna imena bosansko, dalmatinsko, slavonsko itd.

Buduć ne bijaše u nas negda viših učevnih zavoda, to bi naši zemljaci u tudjini izučavali svoje nauke, al iz tudjine bi se vraćali kući puni predsudâ o svom narodu. Uz to ne smije se smetnuti s uma, da je po naših obalah bilo uvijek življa, koji je njegovao i širio ideje svojih suplemenika na zapadu. Tudjinstvo rabljaše ime ilirsko, pa ga uzajmilo i našem narodu. Sinovi našega naroda počeaše ga i rabiti, jer su tudjim odisali duhom. Inteligencija rabila bi ime ilirsko, a zametavala hrvatsko, s toga ovoga i počea nestajati iz knjige hrvatske. Uz „klasično“ ime ilirsko (na talijanskom

i latinskom) zavlada i ime „slovinsko“. Kako nas je strani sviet smatrao nasljednici Ilirâ, tako počеше i sami Hrvati misliti, da smo mi zbilja i s Rimljani boj vodili. Mavro Orbin, Gjorgjić, Katančić i drugi, bijahu o tom posve osvjedočeni.

Dalmatinci napisashe čitave knjige, da je bio sv. Jerolim dalmatinski Slovjen, te da je on glagoljicu izumio. A slavni naš Gjorgjić (po Kureleu Gjurgjević) ponosijaše se, što je našem narodu sv. Pavao propoviedao vjeru Krstovu.

Dubrovčani dovodjahu feničkoga Kadma u savez sa starimi Iliri i s utemeljenjem svoga rodnoga grada. Dapače Talijan Appendini tvrdjaše, da je jezik ilirski bio jezik plemena Jafetova. Što više: Appendiniju bijahu jezici grčki, latinski i germanski samo nariječja staroga ilirskoga jezika, te nadalje mišljaše, da se dosele neprotumačeni spomenici europejskih i malo, azijskih naroda dadu jedino pomoćju ilirskog jezika protumačiti! *) Da nije slučajno bio Appendini Talijan, mogli bi ga nazvati hrvatskim Kollárom!

Usljed tih zavladalih predsuda nije niti čudo, ako je hrvatsko ime moralo uzmicati pred ilirskim i slovinskim, kad su neki, pa i Gundulić, Aleksandra Velikoga stvorili Ilirom i Slovinom!

Ime ilirsko najviše se je ukorenilo kod Hrvata, nu bijaše poznato i ostalim Jugoslavenom. Izseliv se Srbi u Austriju (1690.) pod Arsenijem Crnojevićem dobiše od Leopolda I. povlastice pod imenom „ilirskoga naroda“. Zašto nije kod Srba baš onako plodna zemljišta našlo ime ilirsko, kao kod Hrvata, — tomu već razloge iztaknuh prije govoreć o Rimu i o Carigradu i njihovu uplivu na narodno ime. Uz ime „Vendâ“ prišivaše se i ime ilirsko Slovcem, s toga bijaše i njima uvijek poznato. Bugara samih se je to ime veoma malo ili ništa dotaklo. Tako bilo do 19. vieka.

Godine 1809. dodje Napoleon I. i do naših strana, te otrže od Austrije Dalmaciju, Korušku, Kranjsku, Istru i Hrvatsku do Save, pa tu skupinu zemalja prozva „kraljevinom Ilirijom“. U tom imenu nazrievao je Napoleon pravo narodno ime stanovnikâ tih zemalja.

Tada nebijaše u nas nigdje života, a ime ilirsko ne bijaše baš nepoznato, s toga su Napoleonovu Iliriju u nas pozdravili živimi simpatijami i gdjegdje dapače pravim oduševljenjem. Osobito mladji naraštaj, probudjen novimi idejama o narodnosti i slobodi, što su si stale iza francezkog prevrata utirati put po Evropi, s uzhitom gledaše na Napoleona i njegovu Iliriju. U Karlovcu izidje pjesma, slaveća Napoleona i oživljelu Iliriju. Slovenac

*) Obširnije o tom vidi: „Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de Ragusei per Fr. M. Appendini. Ragusa 1802.“

Vodnik *) izpjeva pjesmu „Ilirija oživljena“, slaveći Napoleona kao izbavitelja Ilirije. I tu pjesmu dade utišitati Vodnik na čelu svoje za škole propisane knjige: „Pismenost ali gramatika za prve šole“ u Ljublj. g. 1811.

Taj udarac, koji dodje iz vana pribavi imenu ilirskomu u nas još veću popularnost.

U to vrijeme tužno bijaše uprav stanje našega naroda. Staru, negda jaku i samostalnu kraljevinu Hrvatsku sada sačinjavahu do tri županije. Dalmacija i Istra prije stenjaše pod mljetačkim lavom, a sada pod bečkom samovoljom, Bosna pod turskim divljakom a Krajina pod vojničkim absolutizmom.

Banska čast bijaše samo sjena negdanje moći.

Ban hrvatski bijaše nešto više, negoli kakov magjarski veliki župan.

Umnoga rada ne bijaše u nas nigdje; i same vile nam zamukoše. Narod sav spavaše bezbrižni san. Za to vrijeme Magjari zasnovaše ideju magjarizacije. Iz raznih naroda, što ih ima pod Stjepanovom krunom, imadjahu za kratko vrijeme postati sve ovejani Magjari. Te udarce očutiše i Hrvati, a očutiše ih i ostali ugarski narodi. Slovakom, Rumunjem, Srbom itd. nisu imali Magjari šta oteći, osim njihovog narodnog jezika; al drugčije je to s Hrvati.

Hrvati uz svu kobnu prošlost sačuvaše si ipak još nekakva, ako i neznatna prava.

Al Magjarom bijaše i to trn u oku; njim se je htjelo posve sliti Hrvatsku s Ugarskom.

Ta oluja nije mogla preći Hrvatske bez svojih posljedica. Nešto uplivom slobodoumnih ideja, što i do nas doprieše iz Francezke, a više još uplivom vjetrova, što je duvao od Drave — počeo i u nas narodna ideja nalaziti svojih zatočnika.

Tako već godine 1814. naumi izdavati Gjuro Šporer s Antunom Mihanovićem po naputku Kopitarovu hrvatske novine u Beču, al taj posao zape s nedostatka predplatnikâ. J. Derkos, vatren mladić, raztužen nad mrtvilom svojih zemljaka, zapjeva im milotužno u elegiji „Genius patriae super dormientibus filiis“, bûdeć ih na život. A bijaše i visokih dostojanstvenika, koji su na narodni branik stali. Medju ostalimi osobito se iztaknuše biskup Maksimilijan Vrhovec i grof Janko Drašković. Vrhovec **)

*) Obširnije o tomu znamenitomu Slovcu u „Geschichte der südsl. Literatur“ od Šafařika I., str. 59.

**) Lanjski „Obzor“ bio je donio u nekom broju svoga „Listka“ okružnicu biskupa Vrhovca na podčinjene mu svećenike, kojom ih nagovara, da kupe naredne pjesme, poslovice itd.

je nastojao oko prosvjete svoga naroda, a Drašković oko prava svoje domovine.

Narodno se je kolo zavrtilo i u Hrvatskoj, al sve je još jako polako napredovalo: pokretu nije bilo odabrane glave, ni pravoga središta.

Riedki su oni muževi, koji se iztaknu svojim djelovanjem, te su kadri veličinom svoga uma i zanosljivošću svojih misli, tako zanieti duhove, što ih okružavaju, da ih ovi svuda sliede kô svoje proroke. I Hrvatom je sada trebalo takova čovjeka, a providnost im ga i dosudi.

Dru. Ljudevitu Gaju, (rodj. 8. srp. 1809. u Krapini, a umro 20. travnja 1872. u Zagrebu), bi sudjeno postati preporoditeljem hrvatskoga naroda u XIX. vieku. Već kao gimnazijalac napisa Gaj djelce o svom rodnom gradu, u kom navadja i priču, po kojoj bi se bili svi Slaveni izselili iz Krapine (Čeh, Leh, Meh). Filozofiju izuči Gaj u Gradcu i Lipsku, a prava u Pešti. U Pešti upoznade se Gaj i s Kollárom, neumrlim pjesnikom slavenske uzajemnosti. Kollár razžari prvu iskru rodoljublja u Gaju, te se tu počеше rojiti u glavi njegovoj krasne misli i divne osnove po hrvatski narod. Rieči Kollárove dojmiše se živo mlade duše Gajeve, i on ne mirovaše više ni danju ni noćju, dok si svoje Hrvate ne probudi. Najprije uredi Gaj hrvatski pravopis *) po primjeru českoga, a tim doskoči najprečoj potrebi svojega naroda. Tim samim djelom bio bi si Gaj ovjekovječio ime. Nadalje pomisli Gaj i na izdavanje novinâ, bez kojih nema nigdje ništa. Pojmio je to Gaj, pa je i nastojao svimi silami, da dobije dozvolju za izdavanje svojih novina. Al u tom ležaše najveća poteškoća; jer Magjari, koji zazirahu i od najmanjega daška narodnoga, što bi se gdje u Ugarskoj kod nemagjarskih narodnostih i u Hrvatskoj pojavio, graknuše kô zlodusi na našega Gaja. I zbilja Gaj ne dobi dozvolje za izdavanje hrvatskih novina. Al on ipak ne klonu duhom. Naš Gaj bijaše tako smion, te se odputi sâm glavom pred cara Franju u Beč, da si izhodi dozvolju. U Beču uspije, jer mu car na veoma prijazni način usliša molbu. Od sada Gajeve radinost i energija ne poznavашe nikakvih poteškoća. Godine 1835. ugledaše božje svjetlo toli željkovane „Horvatske Novine“ s prilogom „Danica Horvatska“.

Izprva nije Gaj imao pred očima druge, do li Hrvate svoga rodnoga kraja — kajkavce — te je i njihovim jezikom stao pisati. Nu do skora vidješe se našem Gaju granice njegova djelovanja preuzanimi: njegov veliki um zasnova osnove svemu Jugoslavjenstvu. — Krasna bijaše to pomisao, al tko da svlada goleme zaprieke, što su se toj osnovi protivile? —

*) Knjižica u kojoj razpravi Gaj tu svoju osnovu, nosi sljedeći naslov: „Kratka osnova hrvatsko-slavonskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodaneh, temeljev i uzrokov“ od L. G. Budim 1830.

Ta kojim jezikom da se piše, i koje ime, da se kao zajedničko prigri? Pronicavu umu Gajevu u tom se ne svidješe nikakve neizvedive stvari. —

Akoprem Gaj sám kajkavac, ipak uvidi, da kajkavština ne može u nas biti ono, što je toskansko nariječje u Italiji, s toga se on je rado odreče. Nije ni čudo, ako je i Gaj priznao štokavštinu najljepšim južnoslovenskim nariječjem, a uz to nariječjem najrazširenijim i književno najrazvijenijim, a s toga jedino dostojnim, da bude jezikom književnim svih Jugoslavena.

Glede jezika ne bijaše baš teško do prava izbora doći, al u onom pravom kaosu narodnih imena, koje da bude zajedničkim? Ime hrvatsko, koje je inače Gaj jedino iz djetinstva poznavao, uvidje, da toga položaja ne može zauzeti u Jugoslovenstvu, kô ni srbsko — a o slovenskom gotovo ni govora. — Dakle šta onda?

U tom pomože Gaju ime ilirsko, ime koje je za Napoleona u nas još jače korenje uhvatilo; ime, o kom su Gaj i njegovi suvremenici sasna osvjedočeni bili, da je to bilo prvotno ime svih Jugoslavena. Gaj se je trudio, da obširno razpravi to pitanje i dokaže iz prošlosti nepobitnost Slovinstva starih Ilira (Dan. Ilir. teč. V.). (Dalje prih.)

Pisma Zorislavu.

J. Pajk.

IV.

Dobro znam, prijatelj, kako slabim plodom obrodilo je moje prvo Vam poslano pismo, niti se ne varam ob uspehu naslednjih. Zahitil bi i jaz svoje pero v sinje morje, kakor Marko kraljević svoj buzdovan, ne služeći njemu ostarelemu već za megdane. A vzdržuje me nekakova tajna moć in sila kakor onega propovednika črncem, ki je videvši zahman potrošene svoje nauke in napore, povzdignol knjigo svetega evangelija, da jo zalučí v grmovje, a pri tem zamahu ulovil se z rokavom na ostrožji, stoječem mu za hrbtom, ter spoznal v bockovji sled previšnje modrosti, veleče mu, naj ne blaznuje, nego svoje delo nadaljuje; kajti je blagoslov dela v božjih, ne njegovih rokah.

Vi hočete torej za vselej ustaviti svoje pero, pomilujé čas svojega doslejšnjega pisateljevanja, žalé in vzdihujé za trudnim potem, koji ste pri samoobrazovanju prebredli, ter se menite hoté podati v krilo literarne lenobe, kakor potnik, ki utrudjen hoda zabredši v močvirje in čretovje i ne videvši nijedne rešilne zvezde kolenom ošibi, in se sam v globočino zgrudi! Da! Vi ste se celó zarotili, da se odpoveste na veke vsem „zmotam in muham“, koje so Vas na pisateljsko polje izvabile!

Da bi jaz trdnosti Vaših sklepov takó dobro ne poznaval in to iz dejanjskih skušenj, zares, trsil bi se z nova in z opeta pregovoriti Vas k povratku na stari Vaš posel, a tako mi stranoma brani nasproti mi strmeča stena Vaših trdnih zaključkov, stranoma pa odgovornost, kojoj bi si nakopal, zavedši Vas k prelomljenju storjene rotve. Čujte raji moje izgovore.

Prijatelj! Smatrajte nas pisatelje kot stražnike, stoječe pred sovražno trdjava! Menim, da je narodni duh, ki je kakor osobni grški dajmon podeljen i vsakemu narodu in narodiču, vzbudil in postavil v narodu svoje vojščake, ki imajo propovedovati njegov nauk in braniti njegov dom. Ta vojaška truma ima svoje vestnike, i ti so baš narodovi pisatelji, ki v prozi in poeziji oznanjajo in branijo narodovo blagost. Tej trumi nasproti stoji vedno budni tabor protivnikov, in vestnikom narodovim treba dosta bedenja in dosti truda, po noči in po dne, v vseh nevihtah in viharjih, da protivnik ne vleze v njih dom in potrate ne stori z narodovim dušnim blagom. In tako je broj pisateljev — barem dandanašnji — vojaškemu taboru sličen, koji ima ne samo narodov govor, nego i narodov dom čuvati in stražiti.

Da li tudi z uspehom stražimo svoje narodnje svetinje? — To pokaže bodoči vek. Težka in trpka je ta zadača: bivati vestnik i branitelj, pisatelj in vojščak, blažitelj in krotitelj, svaritelj in tolažitelj naroda, voditi z eno roko ščit, z drugo meč, in ob enem pero in godalo. In tako se rado primeri, da pod meča težo rada upeša roka, imajoč napisati budne misli in visoke uzore, in da občinstvo več pričakuje in več tirja, nego je mogoče ponuditi. Pod to pezo pa onemagata rada oba: pisatelj in čitatelj. —

Kako trezna je denašnja doba nasproti preteklim, kako enolično, polževo naše dviganje sedaj proti živemu gibanju ondašnjemu! Nij li pa to nekoliko tudi naravska prikazen? Ste li kedaj opazovali ognja rast in pad? Včasih je mnogo bilo dima brez plamena, včasih mnogo plamena a malo žrjavice, redkeje več gorkote kot praskanja. Vsakako pak treba k pravemu živemu ognju mnogo gorkote. Zakon prirode pak se navadno javlja tako, da preje bukne plamen, a potem ostane žrjavica.

Mi smo v prešlih dvajset in šestih letih videli i eno i drugo. Nasledek skazuje, kakov je bil predek. Mi smo se nekoliko ohladili, in nij nam vsaki peresnik tudi izvrstnik, kakor je bilo nekđaj. In v tem je razlika, pa tudi spodbuja k večemu samonaobrazovanju in naprezanju sil.

Smem li v tej nepogodnosti iskati izvir Vašej sedanjej nakani? Čutimo to nepogodnost i drugi. A vodjeni onim 'duhom' sejemo seme v veka razore, siljeni k temu i po lastnem nagibu, tešé se, da mnogo res da pade našega zrnja v dračje in bodičje, a nekaj — pod blaženim uplivom bla-

gih čitateljev — tudi v rodno praho domovine. In ta mala nadeja potrjuje nas v volji in vztrajnosti. Vas pa, vrli prijatelj Zorislave, ki ste izmej pisateljskega krdela stopili v trumo občinstva, prosimo blage sodbe in — potrpljenja z nami. —

Velasquez.

D. T.

Eden nar slavnih slikarjev španjolskih je Velasquez. Narodil se je leta 1599. v Sevilli, in izbaja iz plemenitega pokolenja. Stariši so ga skrbno izredili. Jegov prvi učitelj je bil Herera, drugi pa Francisco Pacheco, ki mu je dal svojo hčer za ženo. 23 let star potuje Velasquez v Madrid. Juan Fonseca podpira mladega umetnika, in ga priporoči ministru Olivarezu. Portret Filipa IV. ustanovi jegovo slavo, in mu pridobi milost kraljevo. Slavni slikar Rubens, ki je leta 1629. prišel na Španjolsko, svetuje mu, naj potuje v Italijo. Velasquez gre leta 1629 v Fiorenco in Rim, in se povrne po temeljitih študijah zopet v svojo domovino. V Italiji je dogotovil svoji neskončno krasni sliki: „Kovači Vulkanovi“, in „Jožefov plašč“. Jegova sreča je bila sedaj utrjena. Kralj ga imenuje svojim svetovalcem, in ga leta 1648. zopet pošlje v Italijo, da nakupi slik, podob in monet. Portretu Inocenca X, ki ga je zmalal v Rimu, se je skazala čast, da se je slika kronala, in javno v procesiji okoli nosila. Ko se zopet v svojo domovino povrne, ga kralj imenuje dvorskim komornikom, kupi vsako jegovo sliko in obiše vsaki dan jegov atelier. Ko je nekega dne dogotovil sliko, na kateri je malan portret infantinje, vsa galeria dvorske palače in jegov lastni portret, vpraša kralja, če še bi česa manjkalo na sliki. Filip IV odgovori: „Da! nekaj še manjka“, vzame paletto in namala sam na umetnikove prsi križ reda sv. Jaga (Jakopa), in ta križ se, kako ga je kralj namalal, še sedaj vidi na divni sliki. Milost kraljeva ni ga storila ošabnega, on je ostal skoz in skoz nraven, delaven in dobrotljiv mož. Pri slavnem shodu na otoku Bidassoa z Ludovikom XIV je Velasquez bil pričujoč, in krasni pavillon se je postavil po njegovi osnovi. Vendar ta pot ga je tako prijel, da je 7. avgusta 1660 umrl v Madridu. Ostroumen znatelj umetnosti piše o njem: Will man Velasquez's Talent mit einem Worte bezeichnen, so möchte ich ihn den Mann der Natur und Wahrheit nennen. Bestände die Kunst zu malen in weiter Nichts, als in der Kunst die Natur nachzuahmen, so würde Velasquez jedenfalls der erste Maler der Welt sein.“ Vendar redke so v evropskih galerijah jegove slike, kdor jih hoče videti in občudovati, mora iti v Hispanijo. Kakov poštenjak je Velasquez bil, spoznamo iz sledeče dogodbe. Jegov služabnik Juan Pareja, mulatski rob, je tudi veselje dobil do malarije, in je skrivši malal

neko sliko. Ko jo je dogotovil, jo pokaže mojstru, ta pa, ko jo pogleda, izklikne: „Mislil sem, da jaz samo slike stvarjam, in nijsem slutil, da sem mojstra stvoril.“ Velasquez pokloni robu svobodo in Filip IV mu dá domovinsko pravico. Jegov največi učenec je bil Murillo, o kojem smo že v lanski „Zori“ govorili.

Književni ogled.

J. Pajk.

Dijačko društvo „Velebit“ v Beču izdalo je zabavnik pod naslovom: „Velebit, zabavnik hrvatske omladine. V Zagrebu 1874“, str. 373, na finem papirju in v krasnem natisku (Drag. Albrechta v Zagrebu). Sadržanja te knjige je jako zanimivo razve „Pjesem“, ktere so izvzemši Šlintnerjeve slabo delo, kakor je današnja poezija hrv. sploh nekoliko hroma. Tem vrédnejši so prozaični spisi. V „Letopisu društva Velebita“ podaje nam se jako konkretna slika bečkega dijačtva v jugoslovanskih razmerah med Hrvati, Srbi in Slovenci. Na veliko svojo radost zvedamo, da je vedenje naših slovenskih dijakov bilo povsema korektno: njim je vedno stajalo do sloge, a nikdar do samopašnosti. Zabavni del obsega dve noveli: „Priegor s ljubavi“ (preboljenje ljubezni) in „Pustolovine“; prva je dobro osnovana, a v drobnostih menj dobro izvedena, druga zahteva nekaj preveč lahkovernosti. Pisava pa je v obeh vrlo živa in se ugodno čita. Poučni del ima dva posebno odlična spisa: „Istra in istarski Hrvati“ in „Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj“, jeden kakor drugi veščim peresom in z jasnostjo napisan, i nas Slovence jako zanimajoč. Ostali spisi obdelujejo nam menj zanimive predmete in so tudi medleje pisani. Mi ta zabavnik naše mladini vrlo priporočamo. — Naš rojak prof. Ivan Zupan na Reki (Fiume) napisal je v „program kraljevske više gimnazije na Rěci“ životopis Preširnovega prijatelja Matije Čopa. Spis objasnjuje ne samo življenje, nego tudi dobo Čopovo in vse imenitnejše okolščine ondašnjega časa ter prijateljstvo med Preširnom in Čopom. Jako bi ustregel natančni pisatelj ovega dela Slovincem, ko bi jim ono pomnjivo razpravo tudi v slovenskem jeziku podal; morda za „Preširnov album“? — Naša literatura ima veleznamenito delo zabilježiti: „Anton Janežičev slovensko-nemški slovar, popravil in pomnožil Julij pl. Kleinmayr, v Celovcu 1874“. Ne samo tisek (stvar pri slovarjih imenitna), je lepši, tudi število besed je izdatno pomnoženo. Tudi cena delu nij previsoka: fl. 2.20 Slovar bode pri čitanju knjig in časopisov, kakor smo se za poskušnjo prepričali, jako dobro služil. — Dramatično društvo v Ljubljani in Društvo sv. Mohora izdali ste pred kratkim svoje letošnje knjige. Obilo ima naš narod učnega in zabavnega čtiva; samó da bi vse prebavil in tudi več dušne kreposti in jakosti iz njega pridobil. Knjige ne smejo samo radovednost nasutiti, nego tudi, a to posebno, značajnost in voljo naroda utrditi in povišati!

Današnja „Zora“ ima prilogo.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba Narodne tiskarne v Mariboru.